

Romaellenesség, politikai közbeszéd és a romákkal kapcsolatos bánásmód Magyarországon 2019

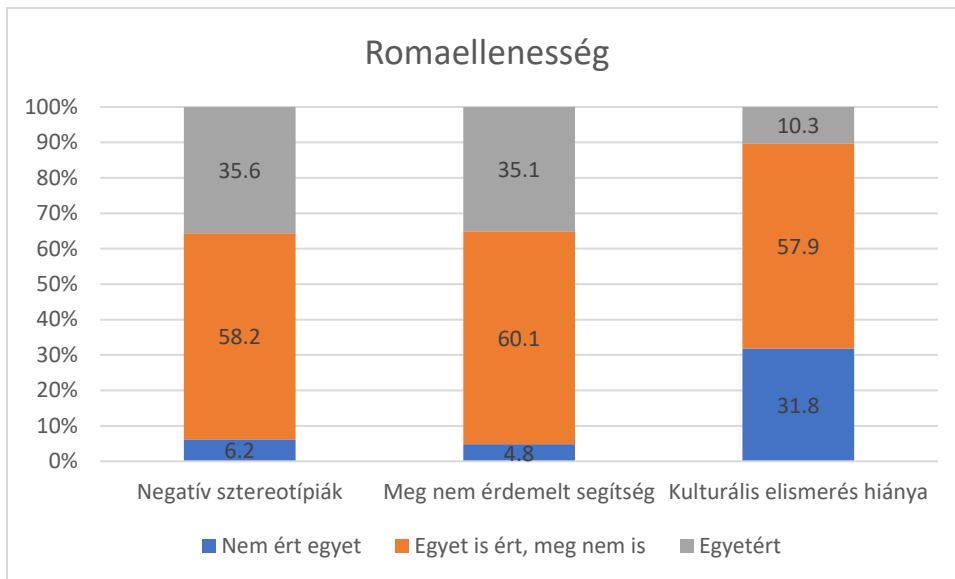
A kutatást az ELTE PPK Szociálpszichológia tanszéke az Európai Unió Jogérvényesülés és Alapvető Jogok Programjának (2014-2020) támogatásával végezte.

A jelentés készítője: Kende Anna (kende.anna@ppk.elte.hu)

A jelentés készítésében közreműködtek: Hadarics Márton, Krekó Péter, Lantos Nóra Anna és Hadi Sam Nariman

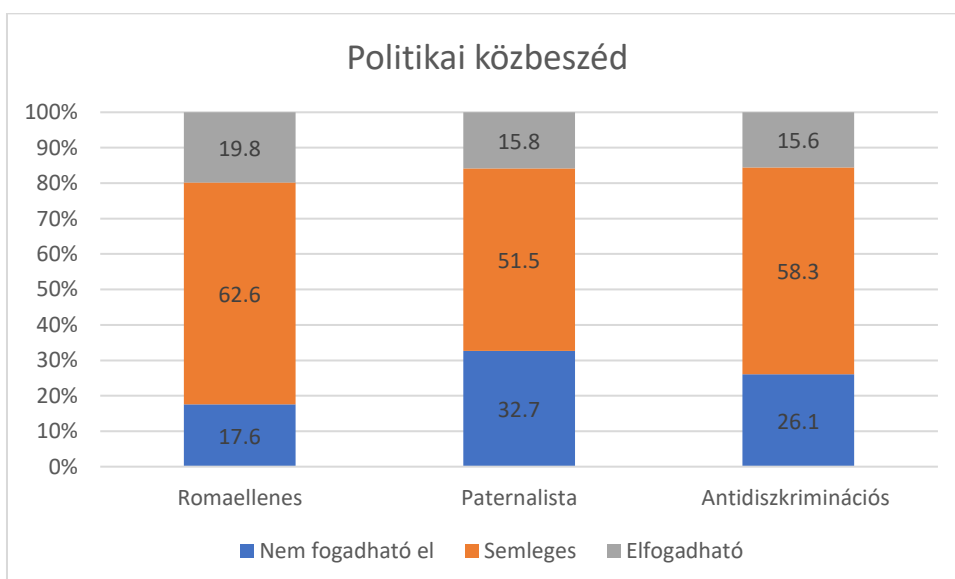
Az ELTE PPK Szociálpszichológia tanszéke a romaellenesség aktuális állapotát mérte fel a korábbi romaellenességre vonatkozó kutatásoknál megalapozottabb tudományos módszerekkel, az aktuális politikai helyzetre is reflektálva a többségi magyar társadalom körében. A kérdőíves vizsgálat a Medián közvéleménykutató cég közreműködésével az Európai Unió támogatásával készült. Az **1039 fős** minta nem, életkor és lakóhely szerint reprezentatív a magyar lakosságra, az adatgyűjtés 2019 júniusban zajlott online. Korábbi magyarországi és európai vizsgálatokra alapozva egy olyan átfogó skálát alakítottunk ki, amely felméri, hogy a válaszadók számára milyen mértékben fogadhatók el (1) a romákkal kapcsolatos nyíltan **negatív sztereotípiák** (pl. bűnözésre vonatkozó nézetek), (2) azok a kevésbé nyílt, mégis konfliktusokat generáló nézetek, hogy a romák **meg nem érdemelt támogatáshoz** jutnak, illetve az őket érő diszkrimináció tagadása, továbbá a válaszadók (3) mennyire ismerik el vagy utasítják el a romák **kulturális sajátosságait** (ld. Kende, Hadarics és Lasticová, 2017). Felmértük, hogy a romaellenesség e három dimenziója milyen összefüggést mutat a romákkal kapcsolatos politikai közbeszéd különböző negatív és pozitív formáival: (1) a **nyíltan romaellenes** állásponttal, mely alkalmasnak bizonyult a politikai mobilizációra például a Jobbik kampányaiban; (2) a **paternalista** beszédmóddal, mely ugyan segítő hozzáállást hirdet, de nem ismeri el, hogy a romák képesek lennének döntéseket hozni saját sorsukról; (3) és végül az **antidiszkriminációt** előtérbe helyező, a változtatás szükségességét hangsúlyozó beszédmóddal.

A válaszadók egy kis százaléka az, aki kifejezetten elutasítja a romákkal kapcsolatos negatív kijelentéseket, sem a hagyományos sztereotípiákkal (6,2%), sem azzal nem ért egyet, hogy a romák Magyarországon meg nem érdemelt segítséget kapnak (4,8%). Ezzel szemben a válaszadók több mint a fele nem mond határozott véleményt, egyes tételekkel egyetért, másokkal nem, de összességében semleges álláspontot mutat. 35% feletti azonban azok aránya, aki a negatív kijelentésekkel kifejezett egyetértést mutat. A kulturális elismerés kicsit nagyobb arányban van jelen, közel 32% elismeri a romák csoportját mint értékes kulturális örökséggel és hagyományokkal bíró csoportot, és csupán 10 százalék nem mutat semmilyen elismerést, azonban a semleges véleményt adók aránya itt is közel 60% (lásd 1. ábra).

1. ábra

A háromféle vizsgált politikai közbeszéd közül a legtöbben a nyíltan romaellenes közbeszédet tartják elfogadhatónak, míg ennél a paternalista, tehát segítségnyújtás szükségességét hangsúlyozó politikai közbeszédet és az antidiszkriminációs közbeszédet valamivel kevesebben fogadják el. Mind közül a paternalista közbeszéd elutasítása a legmagasabb, feltehetőleg azért, mert ez a beszédmód a romákkal ellenséges emberek számára sem fogadható el, de azok számára sem, akik ezt a fajta paternalista segítségnyújtást értelmetlennek gondolják, mivel az megerősíti azokat a sztereotípiákat, hogy a romák képtelenek a saját helyzetükön változtatni (lásd 2. ábra).

2. ábra

További elemzéseink azt mutatták, hogy a romaellenes hozzáállás ugyan jelentős szerepet játszik abban, hogy a válaszadó tenne-e valamit a romák érdekében vagy éppen ellenük, ezt az előzetes

hozzáállást a politikai közbeszéd akár fel is erősítheti. Ez az eredmény összhangban van előzetes vizsgálatokkal, melyek szerint a közbeszédben megjelenő normák hatással vannak az előítéletek kifejezésére, felerősítik azt (Crandall, Eshleman és O'Brian, 2002). Vagyis az erősen romaellenes előítéletekkel rendelkező emberek nagyobb valószínűséggel csatlakoznának romaellenes politikai mozgalmakhoz akkor, ha a környezetükben nyíltan romaellenes közbeszédrel találkoznak és ezt elfogadhatónak tartják. Ezzel ellentétesen, a kevésbé előítéletes személyek akkor segítenének önkéntesség vagy adományozás formájában, ha a paternalista közbeszédet tartják elfogadhatónak, és akkor csatlakoznának antirasszista politikai mozgalmakhoz, ha ilyen politikai közbeszéd tanúi és ezzel értenek egyet. Ugyanakkor a kutatásunk arra is rámutatott, hogy az emberek nem látnak jelentős különbséget a paternalista (romákon segítő, de őket nem autonómnak tekintő) és az antirasszista beszédmód között, mindkettő azonos hatást fejtett ki a segítő és antirasszista politikai szándéokra. Vagyis úgy tűnik, a más kutatások alapján inkább három pólusú közbeszéd, a magyar lakosság számára csupán a **pozitív és negatív dimenzió mentén különül el**, és minden pozitív szándék, függetlenül attól, hogy ez egyébként a sztereotípiákat megerősítő vagy azt éppen megkérdőjelező, nagyobb mértékű pozitív viselkedési szándékkal párosul.

A különböző viselkedési mintázatokhoz szorosan kötődő érzelmek jelenlétét is feltártuk: a segítségnyújtásban kiemelkedően fontos empátiát és sajnálatot, az antidiszkriminációs mozgalmakban jelentős dühöt és felháborodást, illetve a romaellenes mozgalmakban szerephez jutó fenyegetettség érzését. A válaszadóknak csupán 20%-a mutatott valamilyen mértékű együttérzést a romákkal, illetve ugyanennyien éreztek sajnálatot vagy dühöt a helyzetük kapcsán, tehát a válaszadók 80%-a ezen érzelmek kifejezett hiányáról számolt be vagy semleges választ adott. Hálózatelemzés segítségével a vizsgált érzelmek közül az **empátia** bizonyult a legfontosabbnak, vagyis az együttérzés megléte vagy hiánya az előítélettel összefüggést mutató minden jelenségben a leginkább meghatározó szerepet kapott. Ez összecseng azokkal a nemzetközi vizsgálatokkal, amelyek azt állítják, hogy az előítéletmentes hozzáállás és a más csoportok tagjai iránt mutatott szolidaritás és segítő viselkedés legfontosabb feltétele az empátia (Stephan és Finlay, 1999; Selvanathan, Techakesari, Tropp és Barlow, 2018). Így az antidiszkriminációs intézkedések szempontjából azoktól a programoktól várhatjuk a legnagyobb eredményt, amelyek a romákkal kapcsolatos együttérzés képesek növelni, mert várhatóan ennek lesz a legnagyobb hatása minden más romákkal összefüggő nézetre és cselekvési szándéokra. Megvizsgálva a fenyegetettség érzését, mely szoros összefüggést mutat a romákkal kapcsolatos nyílt negatív sztereotípiák elfogadásával, azt látjuk, hogy a válaszadók 60%-ra nem jellemző, hogy fenyegetve érezné magát a romák által, tehát a pozitív érzelmek hiánya nem feltétlenül jár együtt a negatív, fenyegető érzelem jelenlétével. Ugyanakkor a fenyegetettség szintén központi érzelem abból a szempontból, hogy az emberek hogyan érznek, mit gondolnak a romákkal kapcsolatban, illetve mit tesznek az érdekükben vagy éppen ellenük. Számos korábbi kutatás mutatott rá arra, hogy ha egy csoport tagjai fenyegetve érzik magukat, akkor fogékonyabbá válnak a populista, kisebbségekkel szemben ellenséges retorikára (ld. erről szóló összefoglalót: Kende és Krekó, 2020). Éppen ezért feltételezzük, hogy azok a beavatkozások, melyek kifejezetten a fenyegetettség érzésének csökkentésére irányulnak, hasonlóan eredményesek lehetnek, mint az empátia növelését megcélzó programok.

Külön elemeztük a romákkal szembeni **morális kirekesztés** jelenlétét a magyar közgondolkodásban. Morális kirekesztésen azt a jelenséget értjük, amikor valaki úgy gondolja, hogy bizonyos csoportokkal szemben nem kell tartanunk magunkat olyan erkölcsi elvekhez, mint az igazságosság, vagy a segítő szándék. A morális kirekesztés mértékét mérő kérdésekre adott válaszokból az derül ki, hogy a válaszadók mintegy 40%-a tekinthető kirekesztőnek, 8%-a tekinti a romákat saját morális közösségük teljes jogú tagjának, és 52%-uk részben érez csak morális felelősséget a romákkal szemben.

Elemzést végeztünk annak feltárására, hogy legnagyobb valószínűséggel kik próbálnának valamilyen segítséget nyújtani a romák számára illetve állnának ki a romák egyenlő jogaiért. Csupán a minta 14%-nál fordult elő, hogy valamit tenne a romákért, a többi válaszadó inkább nem tenne semmit a romák érdekében. Azt találtuk, hogy a férfiak és a nők között ebben nincs különbség, az iskolai végzettség is csak nagyon kis mértékben játszik szerepet, ahogy a baloldali politikai orientáció is csak kis mértékben hajlamosít jobban a cselekvésre. Aránylag jelentős szerepe van viszont a magasabb életkornak, tehát a fiatalok kevésbé állnának ki a romák mellett. Túl a demográfiai adatokon a nyíltan romaellenes nézetek csökkentik a segítségi hajlandóságot, és szerephez jut a politikai közbeszéd is, de igazán csak a paternalista szemlélet az, amely arra ösztönzi az embereket, hogy kiálljanak a romák mellett akár adományokkal, akár politikai megmozdulás formájában. Azonban ismét azt találtuk, hogy mindenképp a romák iránti empátia jósolja be, hogy egy személy milyen valószínűséggel tenne valamit a romákért. Vagyis az a képesség, hogy egy személy átérzi más nehézségeit, képes átvenni az ő nézőpontját minden más tényezőnél nagyobb mértékben határozza meg, hogy tenni is fog-e értük.

Az adataink arról is informálnak bennünket, hogy Magyarországon kik csatlakoznának nagyobb valószínűséggel olyan mozgalmakhoz, amelyek a romák jogainak visszaszorítására irányulnak vagyis romaellenesek. Ők a válaszadók 13%-át tették ki, vagyis a többség semleges választ adott, vagy inkább nem csatlakozna ilyen mozgalmakhoz. Itt fontos szerephez jut az iskolai végzettség, vagyis az alacsonyabb iskolai végzettség egy hajlamosító tényező, de nem kap szerepet a nem és az életkor sem, ahogy a politikai orientáció szerepe sem mutatható ki. A nyílt előítéletek nagyobb jelenléte ugyan tetten érhető, de igazán jelentős szerepet csupán a nyíltan romaellenes politikai közbeszéd elfogadhatósága és a fenyegetettség érzésének jelenléte magyarázza. Vagyis azok számára elképzelhető, hogy tettek szintjén is fellépne a romák ellen, akiket megelégedéssel tölt el, ha a politikusok romaellenes politikai hívószavakat használnak, és akik fenyegetve érzik magukat a romák által.

Összességében azt találtuk, hogy mind a segítő, mind az ellenséges cselekvési szándék aránylag kis mértékű, tehát a válaszadók zömét nem azok alkotják, akik aktívan tennének valamit a romák érdekében vagy ellenük, hanem azok, akik nem. Ez egybecseng a nagyarányú semleges válaszokkal a romaellenesség különböző dimenzióiban és azzal, hogy a politikai közbeszéd ellenséges vagy támogató formáiról a válaszadók több mint fele nem tudja vagy nem akarja eldönteni, hogy számára elfogadható-e vagy sem. Mindebből az következik, hogy a magyar többségi társadalom egy jelentős része ugyan nem tenne aktívan a romák ellen, de közömbös a romák sorsával kapcsolatban, a jelen társadalmi viszonyok, a romák hátrányos helyzete, az őket érő diszkrimináció nem érinti meg. Habár ez a hozzáállás abból a szempontból nem kedvező, hogy akadályozza a romák társadalmi befogadását, mely aktív részvételt és a változtatás igényét követelné meg, mégis biztató lehet az antidiszkriminációs intézkedések szempontjából. A semleges álláspontból való elmozdulás realitásosabb cél, mint a ténylegesen ellenséges hozzáállás megváltoztatása. Kutatásunk arra is rámutatott, hogy ennek legsikeresebb útja a romákkal való empátia növelése és a fenyegetettség érzésének visszaszorítása lehet.

Kutatási eredményeink összhangban vannak számos korábbi nemzetközi kutatással, amely az empátiát nem csak az előítélet-csökkentéssel, de a segítő viselkedéssel is összekötötte (Batson, Chang, Orr és Rowland, 2015). Az empátia növelésének egyik leginkább alátámasztott módja a pozitív csoportközi találkozás (Pettigrew és Tropp, 2008). Azonban ez csak akkor igazán hatékony, ha bizonyos feltételek adottak ahhoz, hogy egy ilyen találkozás valóban pozitív kimenetelű legyen. Az egyik legfontosabb feltétel pedig a támogató társadalmi normák jelenléte, vagyis a politikai közbeszéd olyan formái, amely nem a romaellenes előítéleteket szítja politikai mobilizáció céljából, hanem éppen a diszkrimináció ellen áll ki vagy a segítő hozzáállást sürgeti. A romák szegregált

társadalmi helyzetéből fakadóan, illetve a többségi társadalom elhatárolódása miatt ezek az ideális feltételek a mindennapok során ritkán adóttak (Kende, Tropp és Lantos, 2017). Így az érzékenyítő programok során is érdemes az ebből fakadó nehézségekre, a változásra való ellenállásra felkészülni (ld. Kende és Lantos, 2016; Lantos, Macher és Kende, 2018). Az intervenciós programoknak tehát mind az egyéni körülményekre, mind a társadalmi közegre tekintettel kell lennie, hogy érzékenyítsék a többségi társadalom tagjait és növeljék a romák iránti empátiát, szolidaritást.

Felhasznált irodalom

- Batson, C. D., Chang, J., Orr, R., & Rowland, J. (2002). Empathy, attitudes, and action: Can feeling for a member of a stigmatized group motivate one to help the group? *Personality and Social Psychology Bulletin*, *28*, 1656-1666.
- Crandall, C. S., Eshleman, A., & O'Brien, L. (2002). Social norms and the expression and suppression of prejudice: the struggle for internalization. *Journal of Personality and Social Psychology*, *82*, 359.
- Kende, A., Hadarics, M., & Láštiová, B. (2017). Anti-Roma attitudes as expressions of dominant social norms in Eastern Europe. *International Journal of Intercultural Relations*, *60*, 12-27.
- Kende, A., & Krekó, P. (2020). Xenophobia, prejudice, and right-wing populism in East-Central Europe. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, *34*, 29-33.
- Kende, A., & Lantos, N. A. (2016). A kontaktus alapú előítélet-csökkentés lehetőségei és korlátai: egy intervenció tapasztalatai. *SOCIO.HU : Társadalomtudományi Szemle*, *2016(2)*, 38–60. <http://doi.org/10.18030/socio.hu.2016.2.38>
- Kende, A., Tropp, L., & Lantos, N. A. (2017). Testing a contact intervention based on intergroup friendship between Roma and non-Roma Hungarians: reducing bias through institutional support in a non-supportive societal context. *Journal of Applied Social Psychology*, *47*, 47-55.
- Lantos, N. A., Macher, J., & Kende, A. (2018). Előítélet-csökkentés és mobilizáció a romák érdekében. A Tollfosztás-workshop hatásvizsgálata. *Alkalmazott Pszichológia*, *18*, 35-55.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, *38*, 922-934.
- Selvanathan, H. P., Techakesari, P., Tropp, L. R., & Barlow, F. K. (2018). Whites for racial justice: How contact with Black Americans predicts support for collective action among White Americans. *Group Processes & Intergroup Relations*, *21*, 893-912.
- Stephan, W. G., & Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, *55*, 729-743.